

LEVENSBESCHOUWING IN SOCIAL WORK, EEN FACTOR VAN BELANG

Ella van 't Hof & Sytske Teppema

Verslag van een pilotonderzoek in 2008-2009, uitgevoerd door de onderzoeksgroep *Levensbeschouwing en Diversiteit*: Stijn Bollinger, Hans van Ewijk, Ella van 't Hof, Madelief Oosterink, Sytske Teppema, Herma Tigchelaar

Hogeschool Utrecht
Kenniscentrum Sociale Innovatie
Lectoraat Sociaal Beleid, Innovatie en Beroepsontwikkeling

Januari 2010

1. Inleiding

“Gemeentelijk jongerenwerk gekaapt door christenen”¹. Deze kop verwijst naar het werk van Youth for Christ in een Amsterdamse wijk. Deze organisatie, die landelijk succesvol is in het jongerenwerk, kwam vorig jaar als beste naar voren in een aanbestedingsprocedure van het Amsterdamse stadsdeel De Baarsjes. Op basis daarvan kregen zij de opdracht om al het jongerenwerk in deze multiculturele wijk uit te voeren. Voorwaarden waren dat ze niet zouden evangeliseren en ook personeel buiten de eigen kring zouden werven. Toen bleek dat ze alleen een personeelsadvertentie hadden geplaatst op de eigen website, brak er een heftige discussie los. Uiteindelijk heeft Youth for Christ deze fout erkend en hersteld.

Dit voorbeeld is een concrete illustratie van de actuele en soms gevoelige relatie tussen levensbeschouwing en Social Work.

Voorgeschiedenis

In de afgelopen decennia zijn religie en levensbeschouwing niet bepaald gangbare gesprekstema's geweest binnen de opleidingen Social Work aan neutrale onderwijsinstellingen voor hoger beroepsonderwijs. Binnen de sociaal-agogische opleidingen aan de Hogeschool Utrecht zijn in die periode vakken als levensbeschouwing en filosofie uit het curriculum verdwenen of tot een minimum gereduceerd. Dat is een opmerkelijke verschuiving gegeven de protestantse, katholieke en socialistische wortels van het Social Work in Nederland.

Deze wortels waren voorheen herkenbaar in de identiteit van De Horst in Amersfoort. Dit opleidingsinstituut voor maatschappelijk werk en dienstverlening en cultureel-maatschappelijke vorming schaarde in de jaren 1984-1993 deze sociaalagogische opleidingen onder de noemer *Theologie en Maatschappij*. Levensbeschouwing kreeg toen veel aandacht, met name vanuit een politiserend perspectief, de bevrijdingstheologie. Daarnaast had De Horst nog twee maatschappelijk geëngageerde opleidingen: Vrouwen en Welzijn en Multi-etnisch Welzijnswerk. De Horst, inmiddels opgegaan in Hogeschool Utrecht, is daarmee een van de eerste hogescholen waar diversiteit op de agenda is gezet binnen het onderwijs.

In zekere zin weerspiegelt het huidige curriculum van de opleiding Social Work aan de Hogeschool Utrecht en Amersfoort precies wat er in de samenleving is gebeurd: levensbeschouwing is geleidelijk aan uit de publieke ruimte verdwenen en een privéaangelegenheid van de burger geworden. Zo verschoof ook in onderwijsland de aandacht voor levensbeschouwing uit het hart van het curriculum en werd levensbeschouwing gezien als een privéaangelegenheid van de individuele student.

Deze beweging is versterkt door twee ingrijpende didactische ontwikkelingen die in dezelfde tijd plaatsvonden. Enerzijds is er de veranderde inrichting van het onderwijs, namelijk die van een 'modulenhuis' met vakdocenten, naar thematisch (project)onderwijs met onderwijscoaches. Anderzijds hebben hogescholen ingezet op meer vraaggericht onderwijs, wat ertoe heeft geleid dat (een deel van het) onderwijs over levensbeschouwing is opgeschoven van het gemeenschappelijke aanbod naar de minoren, waar de student individueel voor kan kiezen.

¹ *Binnenlands Bestuur*, 27 januari 2009.

Huidige situatie

Nu lijkt het tij langzaam te keren. Een mogelijke oorzaak daarvan is de toegenomen culturele en levensbeschouwelijke diversiteit, zowel in de studentenpopulatie² als in het werkveld. Daarnaast is er sprake van een veranderde tijdgeest met bijbehorende maatschappelijke kwesties, geworteld in levensbeschouwelijke inzichten. Heftige gebeurtenissen als de moord op Theo van Gogh en aandachttrekkende optredens in het islamdebat (Geert Wilders) hebben afgerekend met het stoffige imago van religie. Maar ook casussen ingebracht door stagiairs en social workers illustreren de actuele diversiteit van de cliënt- en doelgroep: deze levert zowel frappante anekdotes als vlijmscherpe dilemma's op. Deze nieuwe levensbeschouwelijke contexten vormen de uitdagingen voor social workers in de huidige professionele praktijk.

Parallel hieraan zien we ook in het onderwijs de behoefte aan aandacht voor levensbeschouwing toenemen. Zo zijn er docenten die zeggen het te betreuren dat er in het curriculum zo weinig ruimte is voor levensbeschouwelijke kwesties. Ook menig student is op zoek naar spiritualiteit³ en vindt daarvoor aansluiting bij het groeiende aanbod aan vrijetijdsactiviteiten op dit gebied, variërend van meditatiecursussen tot politieke debatten over de rol van religie in de samenleving. Signalen genoeg die wijzen op de behoefte aan een herbezinning op de betekenis van levensbeschouwing in de opleidingen en het werkveld van het Social Work.

Onderzoeksvraag

Om deze herbezinning gestalte te geven is binnen het lectoraat Sociaal Beleid, Innovatie en Beroepsontwikkeling de onderzoeksgroep *Levensbeschouwing en Diversiteit* opgericht. Ter oriëntatie op het onderwerp hebben wij, als leden van deze onderzoeksgroep, in 2008-2009 een pilotonderzoek uitgevoerd. In deze pilot stond de volgende vraag centraal:

Welke rol speelt levensbeschouwing in de beroepspraktijk van de sociale professional?

Daarnaast stelden we onszelf de volgende deelvragen:

- Op welke manier speelt de eigen levensbeschouwing van de social worker een rol in zijn professionele handelen?
- Welk beleid voeren organisaties ten aanzien van levensbeschouwing en welke invloed heeft dat op de praktijk van de social worker?
- Op welke manier speelt de levensbeschouwing van de cliënt/doelgroep een rol in de beroepspraktijk?
- Is er behoefte aan toerusting op het gebied van levensbeschouwing en zo ja, welke?

Werkwijze

Om een antwoord te krijgen op onze onderzoeksvragen hebben we acht professionals geïnterviewd die werkzaam zijn op verschillende terreinen van het Social Work⁴, namelijk jongerenwerk, maatschappelijk werk, onderwijs en geestelijke verzorging. Vervolgens hebben we de uitkomsten van deze interviews geanalyseerd en conclusies getrokken. Deze leidden tot de beantwoording van de centrale onderzoeksvraag.

Overigens hebben we ook met vier mensen gesproken die vrijwilliger zijn op verschillende maatschappelijke gebieden; de uitkomsten van die interviews laten we hier nu buiten beschouwing.

Opbouw van dit verslag

In de halfgestructureerde diepte-interviews kwamen de volgende onderwerpen aan bod:

1. De betekenis van de eigen levensbeschouwing in het werk
2. Het beleid van de organisatie op het gebied van levensbeschouwing
3. De levensbeschouwing van de cliënt/doelgroep

² In 2008: MWD: 208 niet-westerse allochtonen inschrijvingen, SPH: 104, CMV: 68 (Bron: HBO-Raad)

³ Zie het onderzoek van Utrechtse CMV-studenten over zingeving bij jongeren en de behoefte onder studenten aan een (onderwijs)activiteiten op spiritueel gebied: Gino Miniutti, Dajo Steendam, Andreas Rijdsdijk *Afstudeerproject Stichting Eigenwijze*, Utrecht, 2008.

⁴ Het werkveld van Social Work beslaat twee terreinen, de maatschappelijke *hulpverlening* en de sociaal-culturele *dienstverlening*. Binnen het eerste terrein richt men zich op cliënten, binnen het tweede op doelgroepen.

4. De behoefte aan toerusting/bijbscholing op het gebied van levensbeschouwing

In dit verslag vatten we eerst de resultaten van deze interviews samen. Vervolgens beschrijven we per deelonderwerp onze conclusies. We sluiten deze conclusies af met het antwoord op de centrale vraag: welke rol speelt levensbeschouwing in de beroepspraktijk van de professional? Daarna blikken we vooruit op een mogelijk vervolgonderzoek.

Definitie

Het begrip levensbeschouwing kent vele definities. In dit onderzoek houden we de volgende definitie aan:

“Onder levensbeschouwing verstaan we alle traditionele religies (hindoeïsme, boeddhisme, jodendom, christendom, islam), spirituele tradities, religieuze en seculiere stromingen:

- *die de waarden bevatten die mensen nastrevenswaardig vinden in het leven;*
- *die antwoorden bevatten op de vraag naar de zin of onzin van het leven;*
- *die voor mensen richtinggevend zijn voor hun handelen in de praktijk van alledag;*
- *waaraan mensen vorm kunnen geven door middel van riten en rituelen.”*

Bij de vaststelling deze definitie hebben we ons laten leiden door G.J. den Besten e.a.⁵. Zij scharen de wereldreligies en het humanisme onder de noemer ‘levensbeschouwelijke stromingen’. Deze onderscheiden ze van politiek-maatschappelijke stromingen en van alternatiefbiedende stromingen, de zogenaamde *one issue movements*. In onze definitie hebben we geprobeerd de relatie tot uiting te brengen tussen levensbeschouwing en de alledaagse werkelijkheid, waarin ook social workers functioneren.

2. Resultaten van de interviews

Hieronder geven we weer wat de belangrijkste uitkomsten waren van de interviews met de professionals uit het werkveld. Dit doen we aan de hand van de deelvragen van het onderzoek.

2.1 Op welke manier speelt de eigen levensbeschouwing van de social worker een rol in zijn professionele handelen?

Met betrekking tot de eerste onderzoeksvraag hebben we met de respondenten gesproken over hun eigen levensbeschouwing en de definitie die ze daar zelf aan geven. Ook hebben we hen gevraagd naar de betekenis van hun levensbeschouwing in hun werk.

Definitie van de eigen levensbeschouwing

Vrijwel alle geïnterviewden wisten hardop denkend te formuleren wat het begrip levensbeschouwing voor hen inhield. Voor diegenen die dat niet zo snel konden, hadden we de definitie achter de hand die we hierboven hebben beschreven. Ook al riep het begrip levensbeschouwing bij de respondenten verschillende reacties op, de bovengenoemde omschrijving bleek herkenbaar en hanteerbaar. Opvallend was dat niemand negatief of afwijzend reageerde op het begrip. Wel haastte men zich soms te zeggen dat levensbeschouwing voor hem of haar niets met geïnstitutionaliseerde godsdienst van doen had.

De meeste respondenten verbonden hun levensbeschouwing direct aan traditionele religies: christendom, islam, boeddhisme en aan mengvormen, bijvoorbeeld van islam en zoroastrisme. Sommigen koppelden hun levensbeschouwing ook aan ideologische overtuigingen, zoals socialisme en communisme. Ook werd enkele malen ‘geloof in iets’ genoemd. Welke levensbeschouwing men ook noemde, deze kenmerkte zich altijd door universele waarden als medemenselijkheid, liefde, respect, gelijkheid, rechtvaardigheid, een open houding, er zijn voor anderen, goed doen, eigenwaarde meegeven en openstaan voor groei.

⁵ G.J. den Besten, Th.B. Paping, H.Pol (red.), *Mens & Medemens; Geestelijke stromingen in onze samenleving*, Houten, Wolters Noordhoff, 2002 (derde volledig herziene druk).

De betekenis van de eigen levensbeschouwing in het werk

De meeste geïnterviewden legden een directe link tussen hun levensbeschouwing en hun beroep:

- *"Ik wil alleen werk doen dat bijdraagt aan het welzijn van de samenleving of van een individu."*
- *"Door goed te doen wil ik meewerken aan het versterken van de God van liefde en licht."*
- *"Wij doen het werk van God."*
- *"Ik wil iets voor anderen betekenen in mijn werk."*
- *"Ik heb CMV gedaan terwijl ik wist dat ik daar niet rijk mee zou worden, maar wel gelukkig, omdat het past bij mijn levensvisie."*

Enkele respondenten koppelden de motivering voor het werk vanuit hun levensbeschouwing ook aan belangrijke persoonlijke, diep doorleefde ervaringen:

- *"Naar mijn verhaal werd nooit geluisterd. Ik weet hoe erg dat is. Daarom doe ik dat wel in mijn werk."*
- *"Ik heb veel ellende meegemaakt, weet hoe kwetsbaar mensen zich kunnen voelen. Daarom kan ik hen begrijpen en iets voor hen betekenen."*
- *"Zonder Jezus ben ik fundamenteel. Hij heeft me bevrijd; ineens was de ballast weg en mijn schouders lichter. (...) Al had je me in die tijd onder de vloer geschoven, dat nog liever dan moeten leven en dat God dan zegt: joh, je bent veel waard. En zo geef ik de jongeren ook het gevoel dat ze belangrijk, waardevol zijn."*

Rolmodellen

In de verhalen van degenen die hun inspiratie haalden uit hun traditionele godsdienst, valt de betekenis op van rolmodellen in de familie, die de levensovertuiging hebben voorgeleefd:

- *"Mijn vader was moslim, maar had een joodse vriend, kocht ook rustig iets in een joodse winkel, gaf een hand en voerde gesprekken met de eigenaar, maakte grapjes. Het heeft mij geholpen niet bang te zijn voor mensen met een andere religieuze of etnische achtergrond. Zo wil ik in mijn werk ook (jonge) mensen stimuleren tot wereldburgerschap."*

In zekere zin spraken de christelijk geïnspireerde respondenten soms over Jezus of zelfs God als hun rolmodel:

- *"Wij doen het werk van God."*
- *"Jezus Christus brengen in doen en laten."*

2.2 Welk beleid voeren organisaties ten aanzien van levensbeschouwing en welke invloed heeft dat op de praktijk van de social worker?

Op de vraag of en hoe levensbeschouwing zichtbaar is in organisatie en beleid, kunnen we een onderscheid maken tussen enerzijds de organisaties die zich presenteren als 'neutraal' en anderzijds de organisaties die zich profileren als religieus geïnspireerd (de zogenaamde *faith based* organisaties). In de interviews hebben we gesproken over de manier waarop levensbeschouwing in het beleid van deze organisaties tot uitdrukking komt en de organisatiecultuur die daarmee samenhangt.

Levensbeschouwing en beleid

Bij de religieus geïnspireerde organisaties komt de levensbeschouwing tot uitdrukking in beleid, missie, methodisch werken en personeelsbeleid; zo worden er bijvoorbeeld geen moslims of niet-christenen aangenomen in het Leger des Heils. Binnen de neutrale organisaties zien we een tweedeling. Enerzijds zijn er organisaties die expliciet beleid voeren op levensbeschouwelijke diversiteit. Voor hen is religie een van de relevante aandachtspunten, die zij zichtbaar maken in hun missie, methodiek en personeelsbeleid. Anderzijds zijn er organisaties die geen (expliciet) diversiteitsbeleid hebben.

Neutrale organisaties hebben doorgaans een visie op papier gezet, die neerkomt op gelijke en respectvolle behandeling van de diverse doelgroepen en cliënten. De directies gaan er meestal stilzwijgend van uit dat de werknemers hiernaar handelen. Deze visie is geen levend en telkens

terugkomend gespreksonderwerp binnen de organisatie. Binnen de religieus geïnspireerde organisaties daarentegen vindt er juist een levendige uitwisseling plaats van ideeën over visie en levensovertuiging. Deze wordt uitgelokt door de *faith based* identiteit van de organisatie, zoals bij Youth for Christ.

Organisatiecultuur

Bij de neutrale organisaties hoort vaak een cultuur van stilzwijgende aannames. Daarbij past ook dat collega's nauwelijks met elkaar (durven te) spreken over hun levensbeschouwelijke opvattingen. Dit uit angst om de professionele relatie te schaden. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het volgende citaat van een jongerenwerker in een sociaal-cultureel centrum:

In ons beleid staat: 'Jongeren mogen er zijn'. Dat is nogal een statement in een tijd waarin jongeren gemarginaliseerd worden. Ik heb veel collega's die allemaal een andere levensovertuiging hebben. We vinden elkaar in de basis: er zijn voor jongeren. Maar we zijn compleet anders en vullen deze basisovertuiging ook allemaal anders in. Ik heb wel geleerd voorzichtig te zijn in de keuze met wie ik over zaken als politiek en geloof spreek, dat kan heel gevoelig liggen. Ik vertel bewust niet aan mijn streng christelijke collega hoe ik zelf tegen georganiseerde religie aankijk, daar zou ik hem mee kunnen kwetsen.

Andersom wordt in de uitwisselingscultuur van religieus geïnspireerde organisaties het gesprek, inclusief de confrontaties, juist nadrukkelijk opgezocht en zegt men hieruit inspiratie te putten. Zo vertelt een majoor van het Leger des Heils:

Onze organisatie neemt mensen aan met een min of meer christelijke levensovertuiging. Een overtuigd moslim of iemand die in een sollicitatiegesprek toegeeft dat hij atheïst is, komt er niet in. Er zijn wel rechtszaken over geweest, vier in verband met moslims, maar die hebben we allemaal gewonnen. Omdat we een christelijke organisatie zijn, mogen we eisen stellen. Maar binnen de organisatie krijg je alle ruimte. Ik kan met mensen van andere godsdiensten elk hun eigen weg gaan: van een rozenkrans uitdelen aan een katholiek tot een koran kopen voor een moslim en die ook nog in rekening brengen bij onze organisatie.

2.3 Op welke manier speelt de levensbeschouwing van de cliënt/doelgroep een rol in de beroepspraktijk?

Op de vraag welke rol de levensbeschouwing van de doelgroep/cliënten speelt in het contact, gaven de geïnterviewden uiteenlopende antwoorden. Er valt een duidelijke tweedeling in opvattingen waar te nemen.

Terughoudende opstelling

Enerzijds zijn er professionals die terughoudend, zelfs voorzichtig zijn op dit gebied. Zij menen dat aandacht voor de levensbeschouwing van de doelgroep/cliënt een onprofessionele indruk kan wekken of zelfs het contact kan afstoten. Voor hen is het een teken van professionaliteit om zich op het gebied van levensbeschouwing zeer terughoudend op te stellen. Voorbeelden hiervan zien we terug in de volgende citaten:

Een jongerenwerker met een open mind (23 jaar):

In mijn werk vind ik het belangrijk om iedereen met een open mind te benaderen. Ik zie ieder mens als individu, niet als lid of vertegenwoordiger van een groep, cultuur. (...) Zelf wil ik juist niet te veel stilstaan bij iemands levensbeschouwelijke achtergrond, dat kan belemmerend werken in het contact. Ik wil gewoon de persoon leren kennen.

Een pragmatische ambulant woonbegeleider (40 jaar):

In mijn werk praat ik meestal niet over geloofszaken. Mijn cliënten zitten in een crisis, in een overlevingsfase. Dan moet je niet praten, maar doen. Als het nodig is om een vertrouwensband met iemand op te bouwen, kan soms het geloof wel een gespreksonderwerp zijn. En als ik iets goeds gedaan heb in mijn werk, ben ik blij dat ik de God van het licht heb versterkt.

Een no nonsense ambulant jongerenwerker (39 jaar):

In mijn werk ben ik huiverig om het over levensbeschouwing te hebben. Ik spreek alle jongeren aan op dezelfde waarden en regels die in ons land gelden: respectvol, open met elkaar omgaan. Jongeren raken soms in verwarring als ze me zien praten met allerlei subgroepen. Ze zijn niet gewend dat je je bemoeit met of interesseert voor andersdenkenden. Wel confronteer ik ze met hun geloof als ze bijvoorbeeld veel drinken en ik weet dat hun geloof dat niet toestaat.

Actief inzetten van levensbeschouwing

Anderzijds zijn er professionals die juist een meerwaarde ervaren door de levensbeschouwing van de doelgroep/cliënt bewust een plaats te geven in het contact; het kan een sleutel zijn om een vraag of probleem te signaleren en diepgang te geven aan de relatie. Hierbij hoort volgens hen evengoed het vermogen om de eigen levensbeschouwing professioneel in te zetten. Dat blijkt uit de volgende citaten:

Een maatschappelijk werker op zoek naar de kern (52 jaar):

In mijn werk ben ik heel bewust bezig met cultuur en religie. Zo gebruiken we bij de GGZ nu een culturele intake. Daarin stellen we veel vragen over religie en de relatie met de klachten. Ik ga met de cliënt mee en stap over de grens in het landschap van zijn levensbeschouwing. Zonder oordeel, ik luister en kijk alleen. (...) Zo verdien je hun vertrouwen. Je begrijpt hoe hun klachten ontstaan en welke middelen er in dat landschap zijn om die klachten aan te pakken.

Een schooljongerenwerker van Youth for Christ (24 jaar):

In mijn werk zie ik elke jongere als een uniek, waardevol mens. En dus niet als een 'rotjoch dat van de straat moet worden gehouden'. Dat positieve mensbeeld herleid ik uit mijn godsbeeld en daarom kan het bij mij niet stuk, wat zo'n jongere ook aan negatief gedrag laat zien. Dat maakt denk ik verschil. (...) Dat ik gelovig ben werkt ook drempelverlagend, bij moslimmeiden bijvoorbeeld. Ze komen snel met hun verhalen, achtergrond en vragen wat ik dan geloof; daar hebben we het vervolgens over.

Een inlevende majoor van het Leger des Heils (60 jaar):

In mijn werk kom ik vaak moslims tegen die niet praktiserend zijn. Dan ga ik als christen op zoek naar de overeenkomsten. Of ik zeg: ik kan wel het Onze Vader met je bidden, maar jij hebt vast als kind ook een gebed geleerd, dat kan je niet vergeten zijn. Of ik spreek een hindoe die zegt: "Ja, ik ben nu wel in een christelijk huis, maar ik blijf hindoe, want dat ben ik gewoon. Toch hebben de hindoes mij niet kunnen helpen; christenen hebben mij onderdak geboden en dat is nu mijn familie." Maar ja, vervolgens moet ik er wel aan te pas komen om de geesten uit zijn kamer te verjagen; dat mengt zich dus een beetje.

Oriëntatie op levensbeschouwing bij jonge professionals

Onder de jongere, recent afgestudeerde professionals lijkt een groot verschil te bestaan in de mate waarin hun levensbeschouwing is uitgekristalliseerd. Bij degenen die zeggen nog volop zoekend te zijn, gaat dit meestal samen met een relativistische visie. Met hun belangstelling voor diversiteit en hun bewust open houding lijken ze goed toegerust te zijn voor de actuele beroepspraktijk.

Uit de gesprekken rijst tegelijkertijd een voorzichtig vermoeden dat hier nog een hiaat ligt op het gebied van signaleren en hanteren van levensbeschouwelijk gerelateerde vragen. Het ligt voor de hand om het gebrek aan praktijkervaring hiervoor verantwoordelijk te stellen. Te denken geeft echter het interview dat we hadden met een eveneens jonge professional van een *faith based* organisatie. Op basis van haar religieuze ervaringskennis blijkt zij voldoende religieuze sensitiviteit te hebben om signalen tijdig te registreren, te duiden en er effectief mee om te gaan. Haar professionele motivatie beschrijft ze als onlosmakelijk verankerd in een dieperliggend 'drive'. Daardoor lijkt ze sterker in haar schoenen te staan. Voor zingevingvragen en de worstelingen die hiermee gepaard kunnen gaan deinst ze niet terug en ze weet jongeren daarin te begeleiden, zonder hun haar eigen levensbeschouwing te willen meegeven.

2.4 Is er behoefte aan toerusting op het gebied van levensbeschouwing en zo ja, welke?

De laatste onderzoeksvraag was gericht op de behoefte aan toerusting op het gebied van levensbeschouwing. De respondenten zijn het hier aardig over eens.

Aanbod van opleidingen en organisaties

De meeste geïnterviewden vonden dat er binnen de opleiding Social Work het nodige wordt gedaan aan toerusting en scholing op het gebied van levensbeschouwing. Tegelijkertijd gaven ze ook aan dat het nooit genoeg is. Zij zeiden een aanbod op dit gebied, bijvoorbeeld op post-hbo-niveau, te waarderen. Daarnaast zien ze het ook als hun eigen verantwoordelijkheid om zelf initiatieven te ontplooiën. Sommigen komen daar echter door tijdgebrek niet aan toe:

Het lijkt me heel inspirerend als de opleiding Social Work een aanbod doet voor toerusting op het gebied van levensovertuiging. Je bent als jongerenwerker in een sociaal-cultureel centrum vooral bezig de tent draaiende te houden. Aan verdieping kom je eigenlijk niet toe.

Een *faith based* organisatie als Youth for Christ blijkt haar medewerkers regelmatig en breed bij te scholen:

Ik krijg twee keer per jaar een trainingsweekend aangeboden, naast nog heel veel andere trainingen. Die gaan over tal van onderwerpen: van boeddhisme en islam tot faalangst- en agressiereductie. En – heel belangrijk – we steunen en coachen elkaar intensief.

Nadruk op houdingsaspecten

Vrijwel iedereen benadrukte dat het in hun beroepsuitoefening vóór alles gaat om houdingsaspecten: medemenselijkheid, oprechte belangstelling, open communicatie en het vermogen om je in te leven in andermans waarden en normen. Deze worden als de professionele kernwaarden gezien. Reflectie op kernwaarden, kennisoverdracht en training van vaardigheden beschouwen de professionals als noodzakelijke en nuttige aanvullingen, waar de opleiding aandacht aan moet besteden:

- *Laat studenten maar naar zo'n avond bij ons komen waarbij ze zelf de spanningen voelen tussen de verschillende subculturen van jongeren. Dan mogen ze daar een plan voor ontwikkelen. Daar kunnen wij vast ook wat van leren.*
- *Er ligt een kans voor de opleidingen om meer aan follow-up te doen voor de studenten. Ik merk dat de vragen die me nu gesteld worden in dit interview mij al aan het denken zetten: ik krijg ideeën. De opleiding zou meer kunnen doen door trainingen, workshops en ontmoetingen te organiseren voor jongerenwerkers.*
- *Ik vind het belangrijk om wereldburgerschap te bevorderen onder studenten. Er is minder openheid dan in het verleden, iedereen zit vast in z'n eigen verhaal. Studenten moeten leren hoe ze mensen kunnen stimuleren uit de loopgraven te komen. Daarvoor is het nodig dat ze zelf die open houding en dialoog leren aangaan tijdens hun studie.*

3. Conclusies

Hieronder beschrijven we de conclusies die we trekken uit de interviews. Allereerst beantwoorden we de vier deelvragen. Daarna volgt de hoofdconclusie als antwoord op de centrale vraag van deze pilot.

3.1 Op welke manier speelt de eigen levensbeschouwing van de social worker een rol in zijn professionele handelen?

De levensbeschouwing van de social worker blijkt voor alle ondervraagden een belangrijke rol te spelen als motivering van de keuze voor het beroep. Allemaal noemen ze een aantal universele waarden die inspiratie en perspectief bieden aan hun werk. Als kernwaarde komt 'er zijn voor anderen' naar voren. Daarnaast valt er een onderscheid te maken tussen twee groepen: degenen die expliciet een religieuze of politieke inspiratiebron noemen als grondslag voor de waarden die ze nastreven, en degenen die geen verbinding leggen met een onderliggende inspiratiebron.

Ook is er een tweedeling als het gaat om de rol van de eigen levensbeschouwing in het professionele handelen. Enerzijds zijn er de social workers die vinden dat de levensbeschouwing van een professional thuishoort in het privé domein. Deze groep streeft naar een neutrale houding. Anderzijds zijn er de professionals die ervan overtuigd zijn dat de eigen levensbeschouwing onvermijdelijk een

impliciete rol speelt in de beroepspraktijk. Deze groep vindt dat de levensbeschouwing daarom beter expliciet ingezet kan worden als de context daarom vraagt.

Daarnaast zijn er verschillen te zien in de manier waarop professionals omgaan met de levensbeschouwing van hun doelgroep/cliënt. Deze verschillen lijken samen te hangen met de manier waarop ze zelf met hun levensbeschouwing omgaan. Zo zie je aan de ene kant professionals die aan hun eigen levensovertuiging een diep doorleefde betekenis toekennen voor privé en werk. Deze groep blijkt ook in de professionele praktijk expliciet te focussen op de rol die de levensovertuiging van de doelgroep/cliënt kan spelen. Deze social workers communiceren open over hun eigen levensovertuiging met de doelgroep/cliënt en ervaren hierbij een diepere dimensie in het contact.

Daartegenover staan de professionals die hun levensovertuiging formuleren in termen van algemeen aanvaarde waarden, zonder deze te verbinden aan een dieperliggende inspiratiebron. Deze professionals richten zich in het contact over levensovertuiging met hun doelgroep/cliënt voornamelijk op het niveau van concrete waarden. Professionals die vinden dat hun eigen levensovertuiging tot het privédomein behoort, gaan evenmin (diep) in op de levensovertuiging van hun doelgroep/cliënt. Zij doen dit vooral uit respect voor wat zij zien als het privédomein van de ander.

3.2 Welk beleid voeren organisaties ten aanzien van levensbeschouwing en welke invloed heeft dat op de praktijk van de social worker?

Een vergelijkbare tweedeling is zichtbaar als het gaat om het beleid van organisaties op gebied van levensbeschouwing. Aan de ene kant staan de organisaties die zich expliciet met hun levensbeschouwing profileren. Daar zijn de medewerkers levendig met elkaar in discussie over dit onderwerp, onder meer via intern aangeboden scholing en coachingsprogramma's. Aan de andere kant staan de organisaties die weliswaar universalistisch zijn ingesteld, maar verder niet expliciet en niet actief zijn op het punt van levensbeschouwing. In deze organisaties vindt er ook tussen de medewerkers onderling nauwelijks uitwisseling over dit onderwerp plaats.

3.3 Op welke manier speelt de levensbeschouwing van de cliënt/doelgroep een rol in de beroepspraktijk?

Er wordt verschillend gedacht over de keuze om al dan niet expliciet aandacht te besteden aan de levensbeschouwing van de cliënt/doelgroep. De meeste professionals hebben in het contact met hun cliënt/doelgroep te maken met een sterke diversiteit op levensbeschouwelijk gebied. Sommigen zeggen dat ze hier bewust aandacht aan schenken; zij ervaren dit als voorwaarde voor de kwaliteit van hun werk. Anderen besteden juist bewust zo min mogelijk aandacht aan de levensbeschouwing van hun cliënt/doelgroep. Zij menen dat dit de professionele relatie en de focus op de (hulp)vraag eerder vertroebelt dan verheldert. Daarbij verwijzen ze soms expliciet naar een cultuurrelativistische visie.

3.4 Is er behoefte aan toerusting op het gebied van levensbeschouwing en zo ja, welke?

De geïnterviewden zijn over het algemeen wel te spreken over de aandacht voor levensbeschouwing in de opleidingen. Toch juichen de social workers uit algemene instellingen een bijscholingsaanbod zeker toe. Kennis van levensbeschouwelijke diversiteit in de samenleving en een methodiek om levensbeschouwelijk gerelateerde vragen te hanteren worden als belangrijke onderwerpen genoemd. De social workers die werkzaam zijn in *faith based* organisaties zeggen voldoende ondersteund te worden door de eigen organisatie. Zij volgen regelmatig interne trainingen en coaching en hebben intensief onderling contact.

3.5 Hoofdconclusie

Onze centrale vraag in deze pilot luidde: Welke rol speelt levensbeschouwing in de beroepspraktijk van social workers? Op basis van ons onderzoek komen we tot de conclusie dat levensbeschouwing

in het social work een factor van belang is: alle professionals hebben in hun dagelijkse praktijk te maken met levensbeschouwelijke diversiteit.

Wel blijkt er een - schijnbaar onverenigbare – tweedeling te bestaan in de manier waarop professionals hiermee omgaan. De ene groep zet de eigen levensbeschouwing expliciet in in het contact met de cliënt/doelgroep, de andere groep is hier juist terughoudend in. De ene groep besteedt expliciet aandacht aan de levensbeschouwing van de cliënt/doelgroep, de andere groep doet dat juist niet. De betekenis die de eigen levensbeschouwing voor de professionals heeft, lijkt hiervoor bepalend: hoe sterker die betekenis voor hen is, hoe meer ruimte zij eraan geven in hun werk.

De vraag is welke meerwaarde de religieuze sensibiliteit biedt, die sommige social workers hebben ontwikkeld. Wie levensbeschouwing bewust inzet in zijn werk, lijkt daarmee in bepaalde contexten toegang te krijgen tot een moeilijk bereikbare cliënt-/doelgroep, meer diepgang te bereiken in de relatie, realiseert – soms in kortere tijd – effectievere signalering. Dit komt de kwaliteit van de hulp- of dienstverlening ten goede. In hoeverre dit objectief zo is, is onderwerp voor nader onderzoek.

4. Vervolgonderzoek

De pilot is geslaagd als een eerste verkenning van de rol van levensbeschouwing in het Social Work. De uitkomsten prikkelen tot vervolgonderzoek. Er blijven immers nog heel wat vragen over.

Zo blijken sociale professionals heel verschillend aan te kijken tegen de manier waarop je in de praktijk met levensbeschouwing moet omgaan. Welke betekenis heeft dit voor het werk? Ook zijn we benieuwd hoe de opvattingen van professionals terugkomen binnen onze studentpopulatie. In hoeverre speelt het generatieperspectief een rol? En is er een verband tussen het beleid van Hogeschool Utrecht en de beleving van de opleiders?

Daarnaast blijkt uit de gesprekken dat er behoefte is aan toerusting. De vraag is welk aanbod er precies nodig is. Ook komt uit de pilot het vermoeden naar voren dat religieuze sensibiliteit een meerwaarde kan opleveren in het werk van de sociale professional. Is dat ook werkelijk zo? Zo ja, in welke context dan? En welke invloed heeft de levensbeschouwelijke inspiratie van de social worker hier precies op?

Normatieve professionaliteit

Deze laatste vraag sluit aan bij de vraag naar wat 'goed werk' is en hoe je als professional 'goed werk' levert; daarmee komen we op het terrein van de normatieve professionaliteit, de beroepsuitoefening die door waarden gedreven wordt:

“Normatieve professionaliteit wijst op de zogenaamde praktische wijsheid van hulpverleners, artsen, onderwijzers, maatschappelijk werkers en geestelijk verzorgers als ook op de waardegeladenheid van professionele keuzes, handelingen en beslissingen en de reflectie daarover”. (Goed werk, p.7)

In de bundel⁶ waaruit bovenstaand citaat afkomstig is, geven Van den Ende en Kunneman⁷ aan dat normatieve professionaliteit mede een grote maatschappelijke betekenis heeft

“... omdat normatieve professionaliteit volgens bijna alle auteurs die zich daarover gebogen hebben, altijd ook een existentiële verankering heeft en mede afhankelijk is van het aanboren en doen stromen van eigen zingevingbronnen van de betrokken personen.”

De auteurs stellen dat normatieve professionalisering de begrippen zingeving en humanisering in zich draagt, omdat deze het geloof en de hoop in de mogelijkheid bevatten om actief bij te dragen aan een meer humane samenleving.

⁶ Jacobs, G., e.a. (red.), *Goed werk. Verkenningen van normatieve professionalisering*, Amsterdam, Uitgeverij SWP, 2008.

⁷ *Normatieve professionaliteit en normatieve professionalisering. Een pleidooi voor conceptuele verdieping*, p. 86.

Inspiratie voor nader onderzoek

Deze visie wijst terug naar de historische grondslag van het Social Work, zoals we die in de inleiding van dit verslag hebben beschreven. Maar de visie sluit ook aan bij de uitkomsten van dit pilotonderzoek, waarin verschillende respondenten verklaren dat hun levensbeschouwing een bron van inspiratie is en een krachtbron voor hun werk. Samen met de bovenstaande conclusies en reflecties zal deze visie ons inspireren bij de uitvoering van ons vervolgonderzoek.

5. Meer informatie

Dit pilotonderzoek staat niet op zichzelf. Het maakt onderdeel uit van het *project Levensbeschouwing en Diversiteit* van het lectoraat Sociaal Beleid, Innovatie en Beroepsontwikkeling van Hogeschool Utrecht. Verantwoordelijk lector is prof. dr. Hans van Ewijk. Meer informatie over dit project vindt u op: www.hansvanewijk.nl/Project_Levensbeschouwing_en_Diversiteit.

Promotieonderzoeken

Binnen dit project vinden de volgende promotieonderzoeken plaats:

- De veranderende verzorgingsstaat en het Leger des Heils
- Religieuze sensitiviteit en social work. Sensitiviteit van professionals voor levensbeschouwing

De beschrijving van deze promotieonderzoeken vindt u ook op:

www.hansvanewijk.nl/Project_Levensbeschouwing_en_Diversiteit.

Studentonderzoeken

Parallel aan het pilotonderzoek zijn enkele studentonderzoeken verricht. Deze vormen mede de basis voor het vervolgonderzoek. De uitkomsten van deze studentonderzoeken vindt u op:

www.hansvanewijk.nl/CmsData/Studentonderzoeken_Levensbeschouwing_en_Diversiteit.pdf.

Symposium

De uitkomsten van dit pilotonderzoek hebben we tijdens een symposium op 30 juni 2009 gepresenteerd aan betrokken medewerkers van Hogeschool Utrecht. Doel daarvan was om de relatie met het onderwijs te bevestigen en om reacties en feedback te vragen. Ook daarmee zullen wij ons voordeel doen in het vervolgonderzoek. De uitkomsten van dit symposium vindt u op:

[http://www.hansvanewijk.nl/CmsData/Verslag_symposium_Werken_met_\(levens\)overtuiging.pdf](http://www.hansvanewijk.nl/CmsData/Verslag_symposium_Werken_met_(levens)overtuiging.pdf).

Literatuur

- Besten, G.J. den, Th.B. Paping, H.Pol (red.), *Mens & Medemens; Geestelijke stromingen in onze samenleving*, Houten, Wolters Noordhoff, 2002 (derde volledig herziene druk).
- *Binnenlands Bestuur*, zie www.binnenlandsbestuur.nl; 27 januari 2009.
- Enden, T. van den, H. Kunneman, Normatieve professionaliteit en normatieve professionalisering, Een pleidooi voor conceptuele verdieping, in: G. Jacobs e.a. (red.), *Goed werk, verkenningen van normatieve professionalisering*, Amsterdam, SWP, 2008. P.68-87.
- HBO-Raad; overkoepelende vereniging van hogescholen in Nederland, www.hbo-raad.nl > Feiten en cijfers.
- Jacobs, G. e.a. (red.), *Goed werk, verkenningen van normatieve professionalisering*, Amsterdam, SWP, 2008.
- Linden, M. van der, *De Horst 1945-2005. Biografie van een buitenbeentje*, Amsterdam, SWP, 2005.
- Linden, M. van der, *Basisboek geschiedenis sociaal werk in Nederland*, Amsterdam, SWP, 2007.
- Minutti, G., D. Steendam, A. Rijdsdijk, *Afstudeerproject Stichting Eigenwijze* (onderzoek van Utrechtse CMV-studenten over zingeving bij jongeren en de behoefte onder studenten aan

(onderwijs)activiteiten op spiritueel gebied), Hogeschool Utrecht, opleiding CMV, Utrecht, 2008 (interne publicatie).

- Scheffer, Paul, *Het land van aankomst*, Amsterdam, De Bezige Bij, 2007
- Schuringa, Leida, *Omgaan met diversiteit, een uitdaging*, Soest, Uitgeverij Nelissen, 2001.